

BASARRI ETA UZTAPIDE

Juan Mari Lekuona

Uztapide eta Basarri: bat bezain beste aipagarri.

Iaz Gabriel Zelaia erdaraz idazten duen poetari egin zion Gipuzkoako Aldundiak omenaldi. Eta aurten berdin egin nahi die bi bertsolariok osatzen duten bikoteari.

Bistan da aurtengo aukerak kultur ikuspegi jakin bat ematen digula aditzera, eta ahozko literaturaren aipamen berezia dabilela hor tartean. Eta Aldundiak bi gizoni eskaini badio omenaldia, bistan da, baita ere, guk hain garrantzikoa eta hain gurea dugun herri-literatura ere gogoan dutela antolatzaileek.

Gaurko omenaldian, literatur estiloari gagozkiolarik, ahozko estiloa da hemen goraitpatzen dena, ez idatzizkoa. Eta ahozko munduaren barruan bestalde, bertsolaritza azpimarratzen da bereziki, omenduon beste literatur eta kreazio-alderdiak ahaztu gabe. Eta jakina, bertsolaritzaz ari garelarik, plazako eta jendaurreko bertsogintzaz ari garela batez ere esan behar, bi bertsolariok, nahiz eta idazten oso trebeak izan, plazako saioetan dutelako beren garrantzia, bai bikote bezala, bai beren ekarri eta fruitu berezi bezala.

Banaka ere balukete meriturik aski gure artean ohorezko aipamena izan dezaten. Baina gaurko eskaintzan bikotea dugu gogoan: elkarrekin arituz, elkarren osagarri izanez eta ar-

te-erakusketan bi pertsonai desberdinen eginkizun poetikoa betez, utzi ziguten ondarea azpimarratzen da. Eta honenbestez finkaturik dauzkagu omenaldi honen nondik-norakoak eta berdin mintzaldi honen zenbait puntu, nagusienak behintzat.

1. *Ahozko literaturari aitormen*

Ikusirik Estatu mailan eta beronetatik kanpo ezaguna den poeta baten ondoren, bertsolariak direla hurrenez-hurren da-tezenak, uste dut honek argi eta garbi adierazten duela zein mailatan dauzkagun herri oleskaria eta berau sortu duen kultur mundua, hitz biziaren esparrua.

Azken urteotan, ideia nagusi hauen inguru doa ahozko literaturaz dugun ustea: L. Mitxelenak ziurtatu digu, lehenagoko zenbait aurre-eritzi gaindituz, «euskarazko herri-literatura, funtsean ahozkoa dena, beste edozein herritakoa bezain aberatsa eta ugaria dela»; bestalde, M. Lekuonak ikus-arazi digu, beren exotismo eta nortasunagatik oso estimatuak diren beste kultur lurraldetako agertaldi asko, gure artean ere ematen dela, eta erizpide eta tratamendu berak me-rezi dituela; eta, azkenik, J. Oteizak dioenak ere eduki du bere eragina, alegia, oraltasunen datzala gure kultur balio sakonena, eta bertsolaria dela «poetaren euskal estiloa» hain zuzen.

Hiru erizpide hauek hari nagusitzat dauzkagu gure ahozko literaturari zor diogun ikuspegi teoriko-praktikoan. Eta hemendik kanpoko kultur esparru hain urrutikoetan, hala nola, arabiar, japoniar, txinatar, indiar, eta abarretan egin diren ikaskuntzetan, ematen diren esenplu eta oroipenetan «aditzera ematen zaigu, zernolako erakartasun espiritual, eta zernolako inspirazio-indarra duen literaturgintzak, berau lehenik ahoz-aho transmititu denean, eta gero idazkiz, eta iduriz ere bai, bakoitzaren kontzientzian etengabe entzuten denean, eta elkartearen bihotzean errepikatzen denean, betiren-beti bizi den zerbait bait-litzan».

Horregatik, ahozko estiloari egiten diogu gaur aitormen: gure esparru etnikoan hitzaren arabera bizi izan den kulturari eta literatuari, gure barne-muinetako bizikizun kolektiboari, Uztapidek eta Basarrik testigantza bikaina egin dioten hitz biziko adierazpen munduari.

Azkenik ere, ohore egiten zaio herri-literaturari, folklore maila gaindituz, lehen mailako euskal artegileak ematen dituen egiturari, poesi ofizioari.

2. *Bertsolaritzari ospe*

Gaur omentzen ditugunok, euskal poesiaren tradizio jakin bati atxekirik azaltzen zaizkigu: bertsolaritzari, batez ere. Hauek, Basarrik eta Uztapidek, bertsolari ospetsuenen eskutik jaso zuten testigua, zuzi-biztua: Fernando Amezketarra, Izuelako Artzaia, Xenpelar, Bilintx, Iparragirre, P. M. Otaño, Pello Errota, Txirrita, K. Enbeita eta beste asko eta askoren eskutik. Aspalditik datorren testigutza luzea, baino gure gogoanean haruntzago iristen ez den memoria apal honek dakarkigun zerrenda ezaguna, izen-andana zehatza apaturiko hori delarik.

Eta testigutza hori hartu eta aurrera eraman izana da gaurko omenaldian oso kontuan edukitzen dugun alderdia. Izan ere, guk gaur jakin badakigu oso kultura zaharrekin lotzen gaituela bertsolaritzak: islam-aurreko kultur munduarekin, Bibli aurrekoarekin, kolondar-aurreko munduko literatur joerekin. Eta XX. mendean, beste lurraldetan galduriko poemagintza bapatekoak irauten duela hemen. eta gainera, bertan galduriko zenbait generoen gainetik, bera bakarrik daukagula pieza berriak eskaintzen diguna, teatroarekin batera.

Etnia baten psikologia dakusgu hor, tradiziozko klitxeetan mamitua. Eta itzulpen guztiak baino lehenagoko freskotasu-nean, emanik nabari ohi dugu guere hitz poetikoen erritmoa,

gure jokabide etiko mentala, gure poesigintza bizia, gure teknika berezia.

Eta gauza horiek ere gogoan ditugu egiten ari garen omenaldi honetan : jakinik bertsolaritzaren zuhaitza landare preziatua dela Euskal Herriko lorategian. Izen on bat dakarkigu kantuzko ofizio publikoak: «euskaldunen artean guztiz maitatua» zen beste erakunde haren antzera. Egia da bai, ez dela bakarra herri-poesigintzan. Ez eta ere onena berha bada textugintzaren aldetik begiratutzen badiozu. Baina berau dugu indartsuena, azkarrena, eta bizirik dirautenetan bakarretakoa, herri-antzerkiak ifarraldean bezalatsu.

Herriarentzat eta herriaren mailan gure bizitza osoa kantatu zuten bertsogileak gaur artista garrantzitsutzat dauzkagu gurean; eta gure poesi bizia zerbitzatu dutelako eta goi mailara eraman, Uztapide eta Basarriren lana gogoan eta bi hauei esker, oleskaritzak hartu duen duintasuna da bigarrenik omenaldi honetan goraiatzan ditugunak.

3. *Bapateko bertsogintzari ohore*

Herriz-herri dabilen «artista euskalduna» dugu gogoan: «debalde pesta preparatzen duen hura», «sagardotegitan eskolatutako hura», «andreak zintzotzeko enkargatzen nau» dioen hura, «behin ariko da umore onez, behin amorrutzko indarrez/negargileak barrez jarririk, barregileak negarrez» dabilen hura... Lore-jokoek bailarako kantuzko xokotik atera zuten kantaria, festarekin batera herrira zetorkigun artelari umoretsu eta ospakizun-gizona.

Herriak eta artistak batean elkarturik egiten duten bertso-saioa: entzuleen bihotzondoan ilunbatsa argi bihurtuz, denen susmoa hitz argi eta esaldi bizkor bilakatuz, tradizioa gaurko barrunbearen entresilutan ispilatuz, han bertan nork berak daramana elkarri komunikatuz: bertsolariak herriari, herriak bertsolariari.

Eta folklore huts zena, aro modernoko literatur emanaldi gauzatu dute. Eta gaurrengungo gizakia bertsozale bihurtu, eta garaiaren garaiko entzulego bat paratu; eta ihardunaldiei antzesleku egokienak bilatu; eta bertso-saio osoari espektakulu-eittea eman; eta bertso-lehiaketek lehendik zehar ten suari eutsi; eta gaiak berritu; eta hizkuntza egokitu, eta saioak tajutzeko erak moldatu eta mila berrikuntza arte-legean eta gizalegean.

Horretara bakarrik ez da, ordea, biltzen Basarrik eta Uztapidek ikus-arazi eta egin-arazi digutena. Ez diegu gutxiago eskertzen, textugintza berriago bat plazako bertsogintzarako sortzen eta irazkitzen eginiko lana: estrofen barruko kli-txeak aberastuz, almazena hornituz, saio-barruan puntuak errepikatzeari itzuri eginez, esaldiak biribilduz. Eta gaiak gizarteari egokituz, ikusmoldean zulatuz, ironian algara eta irripara loratuz. Eta estrofa proporzio ederrean oratuz; ez eskasik, ez sobrarik, berezkoa behartu gabe, eta moldeen lu-ze-zabala ondo ezagutuz eta markatuz, bortxakeriarik gabe.

Uztapide eta Basarriri bere omenaldia eskaintzean kultur mailako abegi onena onerizten dugu jendaurreko poemagintza bizia eta bapatekoa: entzulea bera bersogile senti-arazten duen hura, zirrara berezia sor-arazten duena, txaloka jar-tzen gaituena, esku-zartaz sua bizten dugularik, barrutik har-tzen gaituena hura, gure «intra-historia» delako hura, Otei-zaren hitzetan.

Hori da guk gaur eta hemen ohoratzen dugun euskal era-kunde bizia, gero eta argiago ikusten dugularik bapateko ber-tsogintzak, nahiz eta XX. mendean bizi garen, duen arrakasta eta eragin-indar kulturala.

4. *Bikote ezin-ahaztua*

Orain arte bersolaritzak XX. mendean egin duen ezinbes-tezko aurrerapidea aipatu dugu, eta aldaketa honetan Basa-rrik eta Uztapidek eginiko ekarria aipatu, beren inguru bi-

ratzen denez XX. mendeko bertsoaritzaren berria. Baina lan zabal horretan eredu eta eragile nagusi bezala aurkeztu ondoren, beren ekarria zehatzago aipa dezagun, zertan diren antzeko eta zertan bestelako llaborri markatzen dugularik. Elkarrekin ibili izanak gauza askotan berdintsu azaltzen zaizkigu, baina biek nortasun haundiko artistak zirenez, ezinbestekoa zen desberdintasunak gotea bien artean.

4.11. Zertan antzeko

a) *Zerbitzu leiala eskaini izana*: aldi-aldi emaitza asperrezinean, dohairik onenak eta bizitzako ordurik gehienak bertsoaritzari eskainiz.

b) *Praktikotasun burutsua erakutsi izana*: teoriak mamituz, bide berriak asmatuz, jokabideak finkatuz, susmoak gauzatu eta gorputuz.

c) *Bapateko bertsoaritzarako hizkera berriagotuz*: Otañoren haritik, zizurkildarraren bertso-molde idatzia ahozko saioetara aldatuz, euskara garbia bezain herrikoia hautatuz.

d) *Historia berdintsua*: «Bertsolari Eguna»-ko ekitalditan plazaratuak, gerrondoko bertsoaritzan puntakoak, herriz-herri elkarrekin ibiliak, eta txapalketan inguru beren langintza eskaini dutenak.

e) *Bertsolaritza berriago baten esperantza biztu etaugar bihurtu zutenak*.

f) *Plazako bertsoaritzan lege berri bat jarri eta bete zutenak* ahotik-ahorako ihardunaldietan.

g) *Bertsolari proiektu bat ekarri izana*, lehenik itsumustuan, gero argi eta garbi, beren idatzizko erizpidetan.

h) *Bertsolaritza berriaren izaera markatu*: saioak laburtuz, jendearen gustoa eginez.

i) *Hiztun apartak izanez*: euskara mintzatuak dituen marritila guztiak ezagunak zituztelarik.

j) *Tradizioaren lekuko ezin-hobeak*: iturri garbiko ur

gardenetik edanak, etxetik eta herritik asko zutenak, baina batetik bestera ibili izanak eman zien euskal kultura zahar-
ren ezagutza aberatsa.

4.2. Zertan bestelako

a) *Kultur prestakuntzan*: Basarri ongi jantzia literatu-
ran, musikan, hizlaritzan, herri-ezagutzan... Uztapidek ahoz-
kotik gehiago, noski, idatzizkotik baino, eta herri-ezagutzan
testigu aparta genuen, ibilian eta bere kabuz ikasia.

b) *Bertsolari ibilpidea*: Uztapide azpi-azpitik hasi eta txal-
pelketaz gain jaialditan ere lehen mailako langintza eskai-
nia... Basarrik beti goren mailakoa bere bertsogintza, eta
jaialditan gutxiago aritua eskuarki.

c) *Teoria*: Basarrik, bizi ezezik, idatziz eman ere bai, li-
buru bat eskaintzeraino... Uztapidek bete bai, zerbait idatzi
ere bai, baina ez horretara jarrita.

d) *Bertso-liburuak*: Basarrik 1949tik argitaratu ditu...
Uztapidek «Sasioa joan da gero», eta uste osoan egonik, «pla-
zan dabillenari ez zaiola konbeni bertsoak idaztea».

e) *Bertsogintzan ofizioz*: Uztapide profesionaltasun mo-
duko erantzun betea emanaz... Basarrik bertsogintza komu-
nikabidetera sartuz, eta azken aldera jendarurreko langintza-
tik nahiko askatua biziz.

f) *Bertso-neurkeran*: Oparoago Basarri, batez ere ber-
tsoak jartzerakoan, neurri mota llaburrenak eta luzeenak era-
biliz. Uztapidek, beti zortzikoan eta hamarrekoan, miresgarri
delarik hau, hain ona izana estrofa-mota berdinak beti era-
biliz.

g) *Nortasun poetikoa*: Basarri dramatizazio haundikoa,
lirikotasun ezta pertsona maitagarriez ari denean, herri-filo-
safia ederra tradizioaren arabeko mundulerkuntzaz ari zai-
gunean... Uztapide, adimen zorrotzekoa, ironia gizakoi eta ja-
kinduriazkoa, gauzak esan gabe esaten zekiena, munduler-
kuntza serioa.

h) *Lagunarterako kantuak sortu izana*: Basarri, taldeko kantu-tradizioa ugarituz... Uztapidek ez du, noski, apeta horrekin idatzitakorik, guk dakigula.

i) *Kaletartuago bizibidez eta ogibidez Basarri...* Artzainekazal giroan errotuago bizitza-mailan Uztapide.

h) *Musikaz jantzia ezezik sortzailea ere bai Basarri...* Uztapidek eskuarki jokutzen digu honetan.

5. Azkena

Gaurko omenaldi hau eskaintzerakoan Gipuzkoako Aldundiak aitormen bat egin dio ahozko literaturari, ospea eman bertsolaritzari, ohore egin bapateko bertsogintzari, eta esker ona azaldu gerrondoan hemen sortu zen bikote ahantz-ezinari, Uztapide eta Basarriri.

Amaierako erizpide bat ematerakoan, Uztapideri buruz, gorputzez aldendu zitzaigunez, bertsolarien aipamenak jasoko ditut: «Maisurik haundina» (Amuriza), «bertsolaririk osona» (Xalbador), «Aren izena, aurrerantz ere, gogoan izango da gure izkuntzak arnasik duen arteraifñoan» (Basarri).

Eta oraindik gurekin dugun, eta Jainkoak hala nahi dezala luzaro, Basarriri buruz, ez dut bertsolarien eritzirik aipatuko neurea baizik: «bertsolaririk gararntzitsuena, noski, XX. gizaldiko bertsolaritzaren historian».

Zorionak omendueri, zorionak bertsozale guztiei!